

Hoaxy vs. kritické myslenie

Esej

Martin Bíly

Hoax k vám príde cez e-mailovú schránku, ďalej cez správy, ktoré si na internete posielame pomocou rôznych aplikácií. Začiatky hoaxu sme mohli vidieť ešte skôr, ako sme mali rozšírené internetové pripojenie. Pamätáte si na reťazové textové správy, ktoré vám chodili do mobilného telefónu, a vy ste mali silné nutkanie poselať tieto správy ďalším desiatim ľuďom, pretože ste nechceli mať nasledujúcich päť rokov nešťastie? Hoax je poplašná správa, často výmysel, novinárska kačica.

V Českej republike sa venujú tejto problematike zatiaľ o čosi viac ako u nás. Ich web hovorí o hoaxe, ako o správe, ktorá obsahuje výzvu k hromadnému rozposielaniu na ďalšie adresy, čísla. Vtedy je to podozrivé, a, s najväčšou pravdepodobnosťou, ide o hoax. Občas to tiež môže byť pôvodná skutočná prosba o pomoc, ale aj tá svoju najväčšiu mieru šírenia dosiahne v dobe, kedy je už neaktuálna.¹ Web o hoaxoch existuje aj na slovenskej doméne hoax.sk.²

Stredoškolského učiteľa dejepisu, Juraja Smatanu, poburovalo a stále poburuje zneužívanie nedostatočne vyvinutého kritického myslenia u časti našej populácie. Tento nedostatok využívajú práve dezinformačné weby. Dana Petranová definuje kritické myslenie ako samostatné myslenie, v ktorého procese človek dospeje k novému poznatku prostredníctvom hľadania, komparácie alebo overovania si správnosti vlastných aj cudzích myšlienok. Kritické myslenie je podľa nej postavené na predchádzajúcom analytickom myslení. Výsledkom je schopnosť identifikovať podstatné fakty a súvislosti v množstve informácií a na ich základe vyjadrovať, formulovať názory a ponúkať riešenia.³

Množstvo definícií a charakteristík kritického myslenia, nám umožňuje pozrieť sa na vzťah medzi hoaxami a kritickým myslením. Americký profesor literatúry Klooster, vysvetľuje kritické myslenie ako nezávislé a samostatné myslenie.⁴ Vo vzťahu k hoaxom môžeme hovoriť o tom, ako je pri virtuálnom kontakte s ním dôležité myslieť samostatne, bez toho, aby nám názor formovala tretia (anonymná) osoba skrytá práve za produkciou týchto zavádzajúcich správ. V procese mediálnej výchovy a teda aj kritického myslenia ide práve o to, aby sme boli schopní demaskovať tieto dezinformačné snahy.

O kritickom myslení sa tiež hovorí ako myslení v spoločnosti. Za posledné dva, či tri roky sa u nás objavilo veľmi veľa stránok, či dokonca aj printových foriem médií, ktoré

¹ Hoax.cz [online]. [2016-05-11]. Dostupné na: < <http://www.hoax.cz/hoax/co-je-to-hoax>>.

² Hoax.sk [online]. [2016-05-11]. Dostupné na: < <http://www.hoax.sk>>.

³ PETRANOVÁ, D.: Rozvíja mediálna výchova v školách kritické kompetencie žiakov? In *Communication Today*, 2011, Vol. 2, No. 1, s. 74.

⁴ KLOOSTER, D.: Kritické listy 1,2. In: PETRANOVÁ, D.: Rozvíja mediálna výchova v školách kritické kompetencie žiakov? In *Communication Today*, 2011, Vol. 2, No. 1, s. 74.

narábajú a pracujú s hoaxami, či dokonca ich šíria. Ak hovoríme o spoločnosti a myslení v spoločnosti, „nešťastné“ sú práve situácie, keď takéto poplašné a dezinformačné správy šíria verejne činné osoby. Ako príklad môžeme uviesť poslanca NRSR Borisa Kollára, ktorý verejne a pred kamerou v neformálnej diskusii citoval dáta, ktoré boli vymyslené a pochádzali práve z dezinformačných zdrojov. Pripomenul mu to počas večera Martin Dubéci.⁵

Žijeme v demokratickej spoločnosti, ktorej pilierom je sloboda. Sloboda rôznych významov a foriem - sloboda zhromažďovania, prejavu, názoru, tlače, pohybu, podnikania atď. Preto nemôže byť prekvapením, keď sa internetom šíria rôzne informácie, pričom jedna skupina hovorí o ruskej propagande a druhá o americkej. Pričom tie, označované ako ruské, majú často „no name“ autorov alebo dokonca neuvedenú ani redakciu, či sídlo. Je to asi prvý aspekt, ktorý môžeme považovať za dôležitý, pri rozhodovaní či ide o dôveryhodný zdroj. Ide o webové stránky typu protiprudu.org alebo dolezite.sk. Za médiá „slúžiace“ americkej propagande sú často označované denníky SME a Denník N. Tiež veľmi často je spomínaný týždenník .týždeň. Za týmito médiami stoja ale reálni ľudia. Píšuci, verejne známi redaktori a novinári ako napr. Hríb, Korda, Kostolný, Fulmek či Fila. Tu by človek, čítajúci Zem a Vek, povedal, že predsa za novinármi v týchto médiách, minimálne v spomenutých denníkoch, stojí americko-maďarský milionár, filantrop, George Soros.

Keď sa zastavíme pri .týždni, je verejne známe, že ľudia, ktorých by v redakcii potenciálne prijali do zamestnania majú mať svoj názor. Nepotrebujú byť objektívni. Na YouTube.com je dokonca dostupné video, v ktorom to šéfredaktor Hríb, hovorí úplne jasne: **„Nehráme sa na neutrálnych novinárov. Pravdupovediac, ja by som do týždňa ani nezobral človeka, ktorý nemá názor.“** Neskôr tiež hovorí o tom, ako je každý článok ovplyvnený názorom konkrétneho novinára.⁶

Pritom je iróniou, že práve tieto médiá svoje finančné krytie netaja a neziskové organizácie, ktoré sú tiež veľmi často spájané s americkými peniazmi a majú ich v „zuboch“ ľudia z alternatívneho krídla, majú transparentne zverejnené financovanie alebo svoju činnosť. Je to práve šéfredaktor časopisu Zem a Vek Tibor E. Rostas, ktorý dlho zapieral odkiaľ sú peniaze na ich fungovanie a tvorbu ich časopisu. Usvedčila ho až audionahrávka, na ktorej „si pýtal“ peniaze na rozvíjanie rusko-slovenských vzťahov. Myslím, že týmto je povedané všetko.

⁵ Havranov kabaret s Borisom Kollárom a Martinom Dubécim. [online]. [2016-05-11]. Dostupné na: <<https://www.youtube.com/watch?v=BwhmAIyslBQ>>.

⁶ Štefan Hríb týždenník .týždeň funguje už 5 rokov. [online]. [2016-05-11]. Available at: <<https://www.youtube.com/watch?v=rSkyvPz8IXo>>

Vyplýva z toho teda, že na jednej strane máme SME, Denník N, a povedzme .týždeň. Na opačnej, tej „alternatívnej“, je to Zem a Vek, Slobodný vysielateľ, najnovšie sa k nim pridáva aj INTV. Ide o ľudí ako Rostas, Koroni, Hud’o stoja za tzv. alternatívou. Tvorcovia a fanúšikovia týchto médií hovoria o vyvažovaní správ z mainstreamových médií práve tými z médií alternatívnych. Často si však neuvedomujú, že podporujú šírenie lži a polopravd. Napríklad na verejnej diskusii moderovanej Michalom Havranom za účasti Tibora E. Rostasa a Juraja Smatanu, sa podarilo Smatanovi články z dielne Zem a Vek vyvrátiť.⁷ Išlo o články, ktoré šírili či už strach a zbytočne strašili čitateľov, alebo išlo polopravdy a lži. Rostas aj v tejto diskusii zaprel akúkoľvek finančnú podporu od Ruskej federácie na fungovanie časopisu Zem a Vek.

Facebookové stránky „Prečo amerikanofilom hrabe“ a „Slobodný vysierač“ sú stránky, na ktorých badať, ako sa obe skupiny navzájom „ohovárajú“ a odhaľujú svoje „pravdy“ priam až humorným, ironickým, sarkastickými spôsobom. Už ich názvy dávajú na známosť charakter stránok. Stránka „Dezinformácie hoaxy propaganda“, naopak, demaskuje a odhaľuje vymyslené nezmysly šíriace sa internetom. Ak hovoríme o dezinformáciách a myslení v spoločnosti, prienikom by mal byť, ako mi raz povedal učiteľ dejepisu, tvorca stránky „Dezinformácie hoaxy propaganda“, náš národno-štátny záujem. Sme predsa občanmi Slovenskej republiky a obyvateľmi Európskej únie. Je preto nezmysel hľadať rovnováhu, na našom území, medzi akousi americkou a ruskou propagandou.

Nedávno vznikla iniciatíva ľudí z radov novinárov ale aj občianskych aktivistov. Webová stránka konspiratori.sk hneď na svojej úvodnej strane hovorí o verejnej databáze webových stránok s neserióznym, klamlivým, podvodným, konšpiračným alebo propagandistickým obsahom. Ich heslo znie „*Pomôžeme vám zabrániť tomu, aby sa vaša reklama zobrazovala na weboch, ktoré môžu poškodiť vašu reputáciu.*“⁸ V databáze sú stránky, ktoré podľa komisie spĺňajú aspoň jedno z piatich kritérií. Kritéria sa budú, ako hovorí informácia na stránke, dopĺňať. Zatiaľ sú kritéria nasledovné:

- Stránka obsahuje materiály podvodného a šarlatánskeho charakteru ako napríklad zázračná liečba, kúzelné preparáty a podobne. Kritériom je rozpor s objektívnym, vedeckým poznaním, zvlášť ak môžu uvedené informácie spôsobiť zanedbanie potrebnej liečby alebo priamo poškodenie zdravia.

⁷ *Havranovo talkshow, hostia: Tibor E. Rostas a Juraj Smatana.* [online]. [2016-05-11]. Available at: <<https://www.youtube.com/watch?v=ONr6uHAD-hM>>

⁸ *Konspiratori.sk* [online]. [2016-05-11]. Dostupné na: <<https://www.konspiratori.sk/>>.

Nevzťahuje sa na tradičné alternatívne spôsoby liečby, propagáciu zdravého životného štýlu, prírode blízky postupov a podobne.

- Stránka obsahuje klamlivé, dezinformačné správy a lživú propagandu, čiže tvrdenia, ktoré sú v rozpore s faktami, napr. fotografie a videá použité v inom, zavádzajúcom kontexte, vymyslené alebo závažne prekrútené udalosti atď. Netýka sa jasne prezentovaných názorových článkov.
- Stránka obsahuje konšpiračné teórie a “bludy”, ktoré môžu mať vážnejšie politické, ekonomické, zdravotné dôsledky, bez ich kritického zhodnotenia. Nevzťahuje sa na zaujímavosti, záhady, jasne označené špekulácie.
- Stránka obsahuje vulgarizmy, výzvy k násiliu, extrémistický obsah, šírenie poplašných správ, agresívne osobné útoky, napr. "vyrovnávanie si účtov", hanobenie menšín, rás, národností, náboženských skupín atď.
- Stránka nerešpektuje základné zásady novinárskej etiky: neuverejňuje opravné správy, ponecháva dostupné a neopravené správy, ktoré sa objektívne ukázali ako nepravdivé. Stránka nemá jasného vlastníka a autorov (ochrana zdrojov a možnosť pseudonymov sa rešpektuje), stránka neuverejňuje prípadné reakcie dotknutej strany, hrubým spôsobom mieša správy a komentáre, opakovane publikuje šokujúce nepravdivé tvrdenia za účelom zvýšenia návštevnosti, ktoré však obratom opravuje, atď.⁹

Po spustení tohto webu sa prakticky ihneď sa ozvali hlasy, že ide o cenzúrovanie a ohováranie. Ak však jasne a na základe dôkazov označíme a odhalíme, že je niekto klamár alebo dezinformátor, práve to je znakom zdravej demokraticko-liberálnej spoločnosti. Spoločnosti, ktorej by sme sa mali chcieť podobať a spoločnosti, kde sa budú veci pomenovávať pravými menami, kde budú zachované liberálno-demokratické princípy. V situácii, keď používatelia internetu (a nielen oni) čelia propagande, konšpiráciám a bludom, je dôležité hovoriť priamo o imunitе krajiny voči takýmto snahám a ďalším manipuláciám v informačnom priestore. Juraj Smatana mi raz povedal, že len čo si problém postavíme takto, tak uvidíme, že nejde len o opatrenia v oblasti výchovy a vzdelávania, ale aj médií, informačných služieb a ďalších štátnych inštitúcií. Je to podobne komplexný program ako kybernetická bezpečnosť.

⁹ *Konspiratori.sk* [online]. [2016-05-11]. Dostupné na: <<https://www.konspiratori.sk/kriteria.php>>.

Nie je to vari priamy apel na spomínané inštitúcie, aby sa začali problému venovať komplexnejšie, s určitým cieľom a za určenými výsledkami? Slovenská informačná služba (SIS) má na svojej stránke správu o svojej činnosti za rok 2014. Je v nej písané o ochrane kyberpriestoru alebo o monitorovaní rizikových oblastí - Západný Balkán, Ruská federácia, Bielorusko, Ukrajina.¹⁰ Sú to práve oblasti, ktoré sú nepokojné a kde často k tomuto stavu napomáha práve propaganda a dezinformačné správy. Mediálna výchova, ktorej úlohou je vychovať kriticky mysliaceho človeka, odolného voči, aj takýmto problémom, by mala byť v edukačnom prostredí pilierom, o ktorý sa budú ľudia opierať. Jej napredovanie, ktorému určite pomohlo a jej zaradenie do vyučovacieho procesu, bude závislé nielen od Fakulty masmediálnej komunikácie v Trnave, ktorá poskytuje vzdelávanie v tejto oblasti, ale aj od iných inštitúcií s podobným zameraním. Dôležité je tiež vydávanie publikácií a odborných textov o tejto problematike a vychovávanie študentov a budúcich absolventov. Rozvoj tejto oblasti a kooperácia jednotlivých organizácií je, zdá sa, nevyhnutná.

Použitá literatúra a zdroje:

Havranov kabaret s Borisom Kollárom a Martinom Dubécom. [online]. [2016-05-11]. Dostupné na: <<https://www.youtube.com/watch?v=BwhmAIyslBQ>>.

Havranovo talkshow, hostia: Tibor E. Rostas a Juraj Smatana. [online]. [2016-05-11]. Available at: <<https://www.youtube.com/watch?v=ONr6uHAD-hM>>.

Hoax.sk. [online]. [2016-05-11]. Dostupné na: <<http://www.hoax.sk>>.

Hoax.cz. [online]. [2016-05-11]. Dostupné na: <<http://www.hoax.cz/hoax/co-je-to-hoax>>.

Konspiratori.sk. [online]. [2016-05-11]. Dostupné na: <<https://www.konspiratori.sk/>>.

PETRANOVÁ, D.: Rozvíja mediálna výchova v školách kritické kompetencie žiakov? In *Communication Today*, 2011, Vol. 2, No. 1, s. 66-83. ISSN 1338-130X.

Správa o činnosti SIS v roku 2014. [online]. [2016-05-11]. Dostupné na: <<http://www.sis.gov.sk/pre-vas/sprava-o-cinnosti.html>>.

Štefan Hríb týždenník .týždeň funguje už 5 rokov. [online]. [2016-05-11]. Dostupné na: <<https://www.youtube.com/watch?v=rSkyvPz8IXo>>.

¹⁰ *Správa o činnosti SIS v roku 2014.* [online]. [2016-05-11]. Dostupné na: <<http://www.sis.gov.sk/pre-vas/sprava-o-cinnosti.html>>.